

Over waarheid en onwaarheid

Over waarheid en onwaarheid

Een tiental dialogen

Rogeer Hoedemaekers

Schrijver: Rogeer Hoedemaekers

Coverontwerp: auteur

Foto omslag: neuronen, Fotolia.com

ISBN: 9789402146288

© Rogeer Hoedemaekers

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1. Wat kunnen we zeker weten?	11
2. Zintuiglijke kennis	24
3. Verstandelijke kennis	42
4. Wetenschappelijke kennis	60
5. Vormen van waarheid	80
6. Wegen naar waarheid	99
7. Wordt waarheid gelogen?	117
8. Morele waarheid	136
9. Religieuze waarheid	155
10. Ieder zijn eigen waarheid?	174
Lijst van geraadpleegde boeken	193

Dankbetuiging

Een boek schrijven is vaak teamwork. Aan de totstandkoming van dit boek hebben verschillende personen bijgedragen door hun kritische opmerkingen en vragen. Een speciaal woord van dank aan Anne-Sophie Hoedemaekers, Wim Thomassen, Ton Ederveen, Henk Hoedemaekers, Piet Hoedemaekers en Mia Wouters voor het kritisch doorlezen van de tekst.

Voorwoord

“Wat waar is voor de een, hoeft niet waar te zijn voor een ander”. Het is een veelgehoorde opmerking. Waarheid is relatief. Er zijn echter ook andere geluiden. Veel dogmatici verdedigen vaak met verve hún waarheid als absoluut: “Wat waar is, is waar voor iedereen”. Deze twee standpunten roepen enkele belangrijke vragen op: Welke van beide is waar? Hoe stel je dat vast? Zijn er stellingnames mogelijk die liggen tussen de extremen relativisme en absolutisme? Dit boek gaat ernaar op zoek.

Vaak blijkt dat in een gesprek opvattingen tegenover elkaar blijven staan. Elke partij claimt de waarheid. Hoe bepaal je eigenlijk wie er (meer) gelijk heeft? Vaak, wanneer men het niet eens wordt, gaat men op zoek naar argumenten ter verdediging van het eigen standpunt, maar welke argumenten zijn daarbij goed of doorslaggevend? Moeten we een beroep doen op wat we zelf hebben waargenomen, of moeten we steun zoeken bij logisch denken en redeneren? Telt alleen wat wetenschappelijk is bewezen? En dan is er ook nog het ‘gevoel’. Hoe vaak hoor je in een gesprek niet: “Ik voel dat nu eenmaal zo”. Is dit echter overtuigend voor de ander?

Een antwoord op deze vragen wordt bemoeilijkt doordat het begrip waarheid zelf niet erg helder en duidelijk is. Want wat is nu het wezen, de essentie van de het begrip waarheid? Lang hebben filosofen zich hierover het hoofd gebroken en veel verschillende definities zijn voorgesteld. Juist deze veelheid aan definities roept de vraag op of het begrip waarheid wel steeds hetzelfde betekent. Bestaat er bijvoorbeeld verschil tussen natuurwetenschappelijk gevonden waarheid, intuïtieve waarheid, logische waarheid, morele waarheid of religieuze waarheid? Veel vragen dus. Dat geldt ook voor het begrip kennis, dat

er nauw mee samenhangt. Het gaat bij kennis immers niet zo maar om een willekeurige mening of opvatting. Het begrip kennis is verbonden met begrippen als zekerheid, betrouwbaarheid en waarheid. Kennis wordt gefundeerd op goede argumenten. Waarbij opnieuw de vraag moet worden beantwoord op grond van welke argumenten of criteria die waarheid of zekerheid kan worden geclaimd.

Vanwege de koppeling van de begrippen kennis en waarheid begint dit boek met een drietal dialogen over het begrip kennis. Vervolgens wordt het begrip waarheid in verschillende variaties verder onderzocht. Het uiteindelijke doel is om te onderzoeken of er inderdaad zoiets bestaat als absolute waarheid, waarheid die het verdient tegenover iedereen verdedigd te worden. Een tweede punt van onderzoek is na te gaan in hoeverre een relativistische houding verdedigbaar is, als er heel veel betrouwbare en ware kennis bestaat. Een derde onderzoeksvraag tenslotte, betreft het begrip eigen waarheid. Hoe moeten we dit verstaan?

Er is over deze vragen al veel gezegd en geschreven, voornamelijk op academisch niveau. In een taal die door de grote hoeveelheid technische termen voor een leek niet gemakkelijk is te volgen. In dit boek wordt technische taal zoveel mogelijk vermeden. Enkele kernthema's uit het academische debat over kennis en waarheid worden beschreven in gewone spreektaal. Gekozen is daarbij voor de dialoog. Dit maakte het niet alleen gemakkelijker om de verschillende argumenten snel te wegen of te nuanceren, maar het bleek ook een stimulans om steeds naar voorbeelden uit de dagelijkse praktijk te zoeken.

De verschillende dialogen worden gevoerd tussen een heer en een dame. De eerste is een wat zelfingenomen en zelfzeker manspersoon, met de naam Waldo IndeWaerheyt (je mag wel Wally zeggen). Hij gelooft in het bestaan van absolute waarheid. De tweede is een wel belezen, opmerkzame en gevatte dame, die haar twijfels heeft over waarheid die voor iedereen zou

gelden. Zij heet Wendelieke de Wanckelaere (zeg maar gewoon Wendy). Beiden kennen elkaar al een tijd en zijn aan elkaar gewaagd. Ze reageren in de verschillende hoofdstukken op elkaar, zijn het niet altijd met elkaar eens, maar proberen toch samen de uiteenlopende inzichten over kennis en waarheid te ordenen.

In hoofdstuk 1 wordt het begrip kennis nader besproken, en komen een drietal fundamentele vragen aan de orde: Wat is kennis, waar halen we onze kennis vandaan en wanneer kunnen we spreken over betrouwbare of zekere kennis? Een eerste inventariserende dialoog. Daarna wordt ingegaan op het begrip kennis in drie varianten, namelijk kennis verkregen door waarneming via de zintuigen (hoofdstuk 2), kennis die door rationeel denken wordt verworven (hoofdstuk 3) en natuurwetenschappelijke kennis (hoofdstuk 4).

Voortbouwend op deze gesprekken wordt vervolgens het begrip waarheid nader onderzocht, ook weer in een drietal dialogen. Het gaat daarbij over de verschillende vormen van waarheid (hoofdstuk 5), methodes om waarheid te ontdekken (hoofdstuk 6) en manieren waarop waarheid juist weer wordt verborgen (hoofdstuk 7).

Tot slot wordt gekeken naar de praktijk. Wally en Wendy onderzoeken het begrip morele waarheid (hoofdstuk 8), ze bespreken het begrip religieuze waarheid (hoofdstuk 9) en gaan beide na hoe de veelgehoorde slogan ieder zijn eigen waarheid kan worden verstaan (hoofdstuk 10). Een lijst van geraadpleegde boeken sluit dit boek af.

1. *Wat kunnen we zeker weten?*

Wendy: Jij wilt, begrijp ik, met het begrip kennis beginnen. Dan zijn, als ik me goed herinner, een drietal vragen belangrijk: “Wat is kennis? Hoe verwerven we kennis en wanneer kunnen we spreken over zekere of betrouwbare kennis?” Dat lijkt me inderdaad een goede inleiding, maar hoe wil je dit begrip eigenlijk omschrijven? Volgens mij zijn er nogal wat verschillende soorten kennis. Ik kan bijvoorbeeld onderscheid maken tussen persoonlijke kennis en voor iedereen toegankelijke kennis, zoals wetenschappelijke kennis. Ook heb je kennis in de vorm van vaardigheden, en kennis aangereikt door anderen.

Wally: Luister Wendy, niet te snel. Je moet eerst helder krijgen wat het verschil is tussen zo maar een mening en kennis. Volgens mij kan een mening of opvatting waar of niet waar zijn. Bij de term kennis ga je er van uit dat die informatie betrouwbaar, zeker en waar is. Het is dus niet zo maar een mening. Het gaat om iets waaraan eigenlijk niet meer kan worden getwijfeld. Denk aan het trekken van een logische conclusie of het technisch toepassen van theoretische kennis. Werkt de toepassing, dan weet je dat de daarvoor gebruikte kennis betrouwbaar is.

Wendy: Oké, dat is duidelijk, maar hoe kom je nu aan betrouwbare kennis over feiten uit het verleden? Bestaat er zoiets als betrouwbare, zekere en ware religieuze kennis? En bestaat er wel betrouwbare kennis op moreel terrein, waar iedereen het met iedereen oneens lijkt te zijn?

Wally: Dat is nog eens nadenken, Wendy. Daar noem je nou precies een paar terreinen, waar het niet gemakkelijk is om de waarheid te vinden. Maar alles op zijn tijd. Laten we het eerst eens hebben over de vragen die je zelf net noemde. Hoe

verwerven we betrouwbare en zekere kennis? Wat zijn betrouwbare bronnen van kennis en wat bedoelen we nu precies met de term betrouwbaar of zeker? Is dat honderd procent zekerheid of mag het een onsje minder zijn? Daar is heel verschillend over gedacht.

Wendy: Ja, dat heb ik ook begrepen, maar toevallig weet ik dat praktisch alle door filosofen bedachte antwoorden door andere filosofen ook steeds weer als onjuist aan de kant zijn geschoven. Vooral de scherpshijpers, de doorgewinterde sceptici trokken steeds opnieuw alles in twijfel.

Wally: Sceptici! Die zijn het nooit met iemand eens. Altijd hebben ze wel kritiek of flauwe vragen. De echte diehard scepticus laat elke claim op zekere en ware kennis verdampen. Ik neem ze niet serieus. Volgens mij liggen ze dwars om maar dwars te kunnen liggen. Als je aan alles twijfelt en er van uitgaat dat helemaal niets zeker is, wat heeft al dat denken van jou en mij, van wetenschappers en filosofen dan nog voor zin? Ben jij ook zo'n type? Of stel je jezelf wat gematigder op?

Wendy: In elke goede filosoof schuilt een scepticus. Om maar eens iemand te noemen, de Griekse filosoof Socrates, leermeester van Plato, schijnt ooit gezegd te hebben: "Het enige dat we kunnen weten is dat we niets met zekerheid weten, en dat het belangrijk is dat we dit weten". Wist jij dit? Onze nationale volksfilosoof, Johan C. in ieder geval wel. Die stelde ooit in een van zijn betere momenten: "De waarheid is altijd anders dan je denkt". Een prachtige uitspraak. Dat vond Johan zelf tenminste. Klopt het niet? Mogelijk, maar bewijs het maar eens. Hij schoot als geen ander raak.

Maar terug naar de vraag. Is het nu zo dat kennis altijd moet worden onderbouwd met argumenten of bewijsmateriaal? Sommige zaken zijn toch vanzelfsprekend? Die hebben geen bewijs nodig. Ik zal je een voorbeeld geven. Het is de klassieke

vraag van een filosofiestudent die, op zoek naar zekere kennis, zijn docent in een college vroeg: “Hoe weet ik eigenlijk dat ik besta?” De prof stond een tijdje sprakeloos, maar vroeg daarna: “Mag ik weten wie deze vraag stelt?” Waarop de student spontaan zijn naam noemde en daarmee dus eigenlijk zijn eigen vraag beantwoordde. Een bewijs? Nee, maar sommige zaken zijn gewoon evident, vanzelfsprekend, onbetwifelbaar. Ze zijn alleen niet rationeel te bewijzen.

Wally: Ja, maar iedereen die daar was, kon hem toch zien en horen?

Wendy: Dan wil ik jou op mijn beurt vragen hoe je zeker weet dat je ogen je niet bedriegen, dat je niet droomt of hallucineert? Gebruik je wel eens drugs? Dan zie je nog eens wat! Ik hoorde laatst een junk zeggen dat hij dacht dat hij droomde als hij een tijdje géén drugs had gehad. Wat me weer terugbrengt naar de termen zeker en betrouwbaar. Wat bedoel je er eigenlijk mee? Moeten er altijd argumenten bijgehaald worden? En wie beoordeelt al die argumenten op hun juistheid? Wie maakt uit wanneer een argument voldoet? Wat is hier slecht en wat is hier goed? Wat geldt als definitief bewijs?

Wally: Om daar meer over te weten te komen moeten we de argumenten of het bewijsmateriaal natuurlijk goed analyseren. Grote filosofen, waaronder ik overigens Johan C. zeker niet reken, hebben zich daar mee beziggehouden. De vraag of je nu iets werkelijk ziet of juist niet, is door hen van alle kanten bekeken.

Zo zijn er filosofen geweest die er vast van overtuigd waren dat iemand uitsluitend via de zintuigen betrouwbare en zekere kennis kon verwerven. Andere filosofen waren het daar absoluut niet mee eens en beweerden dat je alleen door goed nadenken betrouwbare en zekere kennis kreeg. En dat konden alleen zij natuurlijk. Dat vond Plato al. Een geweldig denker! En

probeert een scepticus niet steeds met rationele argumenten zijn gelijk te halen? Descartes bijvoorbeeld, was uiterst kritisch over alles wat met zintuiglijke waarneming te maken had. Volgens hem kan alleen het verstand zekere, betrouwbare kennis leveren. En dan met name natuurlijk zijn eigen verstand. Hij deed dat door middel van zijn beroemde methodische twijfel.

Wendy: Ja, over Descartes moeten we het zeker hebben, want ik heb ik zo mijn twijfels over die methode. Wat ik me afvraag is of we überhaupt door logisch na te denken iets voor de volle honderd procent zeker kunnen weten? Leggen we met honderd procent de lat niet veel te hoog? Zijn minder sterke termen als vermoedelijk, waarschijnlijk of zeer waarschijnlijk niet het hoogst bereikbare?

Wally: Ik denk dat er wel degelijk kennis bestaat waarbij het woord waarschijnlijkheid echt niet meer op zijn plaats is, bijvoorbeeld in de natuurwetenschappen. Daar zijn sommige zaken toch wel heel, heel erg zeker. Bijvoorbeeld dat er ooit een oerknal is geweest en dat er op aarde een biologische evolutie heeft plaatsgevonden. Of dat de continenten over de aardbol bewegen. Er zijn dingen die je gewoonweg niet meer kunt ontkennen omdat er een overweldigende hoeveelheid bewijsmateriaal voor is gevonden, of omdat iets altijd op dezelfde manier gebeurt. Denk maar eens aan het feit dat een steen altijd recht naar beneden valt.

Wendy: Dat laatste is niet zo'n goed voorbeeld, Wally! Ik weet toevallig dat een steen die je dicht bij een hoge berg naar beneden laat vallen niet loodrecht naar beneden komt. Aangetrokken door de grote massa van de berg raakt die steen een beetje uit zijn koers. En ik vraag je, waarom hebben ze bij Geneve, op de grens van Zwitserland en Frankrijk een peperdure supersneller gebouwd? Precies, om te onderzoeken of

onze kennis van de subatomaire wereld en daarmee ook onze kennis van de oerknal wel juist en zeker is? Nee, over de betrouwbaarheid van de moderne natuurwetenschappen wil ik nog wel verder met je van gedachten wisselen. Dat zit misschien meer in jouw hoofd dan in het brein van de betrokken wetenschappers.

Wally: Misschien heb je gelijk dat honderd procent zekerheid niet bestaat. Toch blijf ik erbij dat er heel veel zekere en betrouwbare kennis bestaat. Als ik bijvoorbeeld in een trein zit die flinke vertraging heeft opgelopen, weet ik zeker dat ik te laat op mijn werk aankom. Ook weet ik zeker dat ik mijn hand verbrand als ik die in een pan met kokend water steek. Kortom, op grond van mijn zintuigen en mijn ervaringen bezit ik veel kennis waaraan ik echt niet kan twijfelen. Zijn onze zintuigen niet juist gemaakt om zaken op te sporen die waar zijn? Anders waren we in de loop van onze evolutie toch al lang door wilde beesten opgegeten.

En waar zijn wij nu mee bezig? Ik zit met jou te praten over de vraag wat nu betrouwbare kennis is. Als ik jou zie zitten en hoor praten, dan weet ik zeker dat jij tegenover me zit. Ik vertrouw op mijn ogen en oren. Ik zou echt niets terug zeggen als ik van mening was dat je maar een droombeeld bent. Kortom, ik weet zeker dat we nu met elkaar in gesprek zijn. Dat is toch niet zo maar een waarschijnlijkheid?

Wendy: Verplaats je nou het probleem van wat betrouwbare kennis is niet naar het probleem hoe we moeten vaststellen dat zintuigen betrouwbare kennis leveren? Je biologische argument vind ik overigens zwak. Heel veel soorten zijn van de aardbodem verdwenen en van de overblijvende soorten zijn alleen de meest aangepaste overgebleven. Zeker omdat ze goede ogen, oren of neus hadden?

Wally: Natuurlijk niet. Ik wil alleen maar zeggen dat wij de biologische mogelijkheden hebben om betrouwbare, zekere en daarmee ware kennis op te sporen. En vergeet niet, het opsporen van waarheid doe je niet alleen met je ogen en oren. Ik zal je een voorbeeld geven. Als mijn ogen toevallig minder betrouwbaar zijn, moet ik maar raden of dat bruine hoopje daar op de stoep werkelijk een hondendrol is, maar mijn zekerheid wordt vergroot als ik in het hoopje stap. Als ook mijn neus me dan vertelt dat er een vieze stinkhond aan het werk is geweest, dan wordt zo'n drol toch een hoopje waarheid?

Bovendien ben ik niet alleen. Als honderd andere wandelaars allemaal zien dat het hoopje een drol is, wordt dan de betrouwbaarheid en zekerheid van die kennis niet honderd procent? Waarmee ik maar wil zeggen: zekere kennis is niet iets van één persoon alleen. Zekere kennis is heel vaak gedeelde kennis, bevestigd door anderen. Hoe meer bevestiging, des te zekerder mijn kennis. Toch?

Wendy: Wat die drol betreft, daar wil ik je wel in volgen, maar ik blijf volhouden dat het slim is te beseffen dat je zintuigen je in een concrete situatie toch kunnen bedriegen. Ik zelf zou bijvoorbeeld bij dat bruine hoopje mijn ogen niet geloven. Poep op de stoep? In ons schone Nederland? Onmogelijk!

Wally: Nou vraag ik je: worden je zintuigen niet aan het twifelen gebracht omdat je denkt dat er in Nederland geen hondenhoopjes op de stoep kunnen liggen? Wat of wie wordt nu bedrogen? Bedriegen je zintuigen jou of bedriegt jouw vooroordeel je zintuigen? Als we het laatste aannemen, dan lijkt honderd procent zekerheid over wat je waarneemt inderdaad niet haalbaar. Toch blijf ik volhouden dat zintuigen honderd procent zekere kennis kunnen opleveren. Er is wel degelijk zintuiglijke kennis waarbij vooroordelen geen rol spelen. Als ik mijn knie flink aan de tafel stoot, weet ik zeker dat ik pijn voel.

Die informatie komt heel direct binnen. Zonder vooroordeel. Dat is gewoon zo. Dat is waar!

Wendy: Niet zo'n geweldig voorbeeld, Wally. Geleerden knokken al lang over de vraag wat pijn nu precies is, maar laten we het simpel houden. Jij mag dan zeker zijn van het feit dat jouw knie pijn doet, ik heb die honderd procent zekerheid niet. Als jij jezelf goed onder controle hebt en niets laat merken, dan bezit ik geen betrouwbare kennis over jouw pijn. Misschien heb je wel een kunstknie, simuleer je en heb je helemaal geen pijn. Wat voor jou honderd procent zeker is, hoeft voor mij niet ook zo te zijn. Ik zie het gebeuren en probeer het zo goed mogelijk te interpreteren. Met behulp van mijn informatie over eenzelfde ervaring. Maar die geeft mij geen zekere kennis. Ik blijf erbij: zintuigen alleen geven geen absolute zekerheid. Bij alles wat je waarneemt moet je jezelf daarom voortdurend afvragen of je informatie wel betrouwbaar is. Kortom, je dient een scepticus te zijn.

Wally: Oké, je hebt misschien gelijk als het gaat om kennis die je via je zintuigen krijgt over andere personen, dingen of gebeurtenissen. Daar kom ik later graag op terug. Maar laten we eens kijken naar rationele kennis. Je kunt bijvoorbeeld heel betrouwbare kennis verkrijgen door logisch te redeneren. Een simpel voorbeeld: als je zegt dat A gelijk is aan B en B gelijk is aan C, dan weet je toch heel zeker dat A gelijk is aan C? En je weet ook heel zeker dat een auto niet tegelijkertijd helemaal rood kan zijn en helemaal blauw? En dan heb je bijvoorbeeld wiskundige kennis. Denk jij ook maar één moment dat $2 + 2$ samen geen 4 is? Of dat een cirkel niet rond is en een vierkant geen vier hoeken heeft? En dan noem ik toch weer even de filosoof Descartes. Die kwam tot het onbetwifelbare inzicht dat hij aan veel dingen kon twijfelen, maar niet aan het feit dat hij twijfelde.

Wendy: Tsja, Descartes! Die is wel erg vanuit zichzelf aan het redeneren geweest. Ik zou van jou wel eens willen horen hoe hij met redeneren wil bewijzen dat een steen waarover hij valt werkelijk bestaat. En wat je wiskundige en rekenkundige voorbeelden betreft: $2+2$ is 4 in het decimale stelsel, maar niet in het binaire stelsel, waar bijvoorbeeld computers mee werken. En dan heb je de wiskunde. Wordt hier niet uitgegaan van onbewijsbare aannames, axioma's? Waarover dus geen honderd procent zekerheid bestaat. Zodat er ook geen honderd procent zekerheid is over het hele ermee opgebouwde systeem.

Wally: Ik geef het nog niet op, Wendy. Er bestaat toch ook een heleboel ervaringskennis waar je biologische systeem automatisch op reageert? Als je fietst dan blijf je in evenwicht. Als je scheef hangt corrigeert je jezelf, onbewust, op basis van door je lijf aangeleverde kennis. Zo doe je ook een heleboel dingen automatisch achter het stuur van je auto. Gaat het dan niet om zekere en heel betrouwbare kennis?

Wendy: Een aardige observatie, Wally. Maar je brein reageert op prikkels die worden aangeleverd door je zintuigen. Je automatische piloot kan ook reageren op onvolledige of onjuiste informatie. Dat kan je je leven kosten. Je zit bijvoorbeeld slaperig achter het stuur van je auto na een lange dag van logisch nadenken. Je bent moe. Dan zie je ineens een donkere schaduw op je eigen weghelft verschijnen. Je automatische piloot registreert gevaar. Je rukt aan het stuur en voor je het weet zit je tegen een boom. Zonder dat er een tegenligger was. Ik wil maar zeggen, je hebt geen honderd procent zekerheid dat je automatische piloot op de juiste manier reageert.

Ik ben trouwens wel gefascineerd door die onbewuste kennis. Het doet mij denken aan een beruchte filosofisch vraag, namelijk of een mens nu wel of geen aangeboren kennis bezit. Zijn de hersenen bij de geboorte een leeg vat, dat pas daarna wordt gevuld met kennis, of ligt dit anders? Ervaringsdes-

kundigen denken van niet. Veel rationalisten van wel. Ikzelf, als vrouw, heb daar ook een mening over: een pasgeboren baby kan zonder enige instructie feilloos haar voedingsbron vinden. Over zekere kennis gesproken!

Wally: Daar roep je inderdaad een interessante discussie op, maar ik vraag me eigenlijk af of een baby zoiets kan denken als: ik zie een borst, daar moet ik naar toe, dan krijg ik te drinken en dan heb ik geen honger meer.

Wendy: Natuurlijk wordt dat nog niet gedacht. Het is aangeboren kennis! Misschien moeten we het maar instinctmatige kennis noemen. Ik vraag me overigens af of we bij mensen kunnen spreken van een aangeboren vermogen om logisch te denken.

Wally: Als je het over mannen hebt, heb ik daar geen twijfel over, maar als het over vrouwen gaat dan durf ik dat niet zeker te zeggen. Wat is bij vrouwen waarheid hier? Volgens mij ligt dat logisch denken bij ons mannen onwrikbaar vast in de genen. Maar wat vrouwen betreft, daar heb ik zo mijn twijfels. En ik niet alleen.

Wendy: Je laat nu precies zien waarom verstandelijke kennis niet altijd betrouwbaar is. Je verkoopt hier een vooroordeel als zogenaamd betrouwbare kennis. Maar vooroordelen, aangeboren of niet, kunnen je vermogen om tot juiste en betrouwbare kennis te komen ernstig verzwakken. Oppassen Wally. Niet alleen omdat je daarmee een hele redenering erg zwak maakt, maar ook omdat dit gevaarlijk is. Een minder mild denkende dame zou je vierkant voor je kop hebben geslagen.

Wally: Rustig nou maar, ik weet intuïtief tegen wie ik het kan zeggen. En dat is echt honderd procent betrouwbare kennis! Zachtaardigheid is een kenmerk van alle vrouwen waarmee ik in gesprek ga. Ik zou het anders niet eens durven! Maar nu je

het toch over vooroordelen hebt, ik wil nog wel even terugkomen op de scheiding die we gewoonlijk aannemen tussen zintuiglijk en rationeel denken. Dát is pas een vooroordeel. In de vorige eeuw was er een hele filosofische stroming die beargumenteerde dat zintuigen en verstand juist heel nauw samenwerken en in feite niet te scheiden zijn. Ook de resultaten van de huidige hersenwetenschappen wijzen in die richting. Dat dualistisch denken is nu echt een vorm van dom denken geworden.

Wendy: Ah! Daar zijn we het eens, maar zijn we niet te veel bezig met individuele kennis? Er zijn toch ook nog andere bronnen van kennis? We maken bijvoorbeeld veelvuldig gebruik van bestaande kennis die is doorgegeven door anderen. Bruikbare en betrouwbare kennis, waar ik moeilijk sceptisch over kan zijn. Heeft wiskundige kennis er niet voor gezorgd dat we een mens op de maan hebben gebracht en dat we nu andere planeten aan het verkennen zijn? Kortom, er is een heleboel gezamenlijke en zeer betrouwbare kennis.

Wally: Nou ja, maanlanders, Marslanders, er zijn nog steeds mensen die denken dat het allemaal niet is gebeurd en dat het is opgenomen in Hollywood. Maar op zich heb je wel gelijk. Als een stuk techniek op betrouwbare wijze werkt, dan mag je redelijkerwijs aannemen dat de kennis waarvan gebruik is gemaakt, betrouwbaar, zeker en waar is. Waarmee ik dan de term redelijkerwijs wel wil gebruiken. Het is overigens nog een stevig twistpunt onder filosofen.

Wendy: Nou, die mogen van mij daarover twisten, maar ik vraag me af of dat veel oplevert. Zijn filosofen niet denkers die denken om het denken? Die het simpele complex en het complexe onbegrijpelijk maken? Maar oké, er is inderdaad veel bruikbare kennis die zijn waarde heeft bewezen.